

ПРОВІДНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Шуйський Юрій Дмитрович

*Доктор географічних наук, професор
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна*

BASIC CONDITIONS OF A GEOGRAPHICAL SCIENCES DEVELOPMENT IN ACADEMIES AND UNIVERSITIES ON TERRITORY OF UKRAINE

Shuisky, Yuriy D.

*Doctor of Geographical Sciences. Professor,
National Mechnikov's University of Odessa,
Odessa, Ukraine*

Анотація

Свідоме руйнування потужної економіки України протягом 90-х років XX століття звело до мінімального рівня можливість існування освітянських закладів в державі. Одночасно кількість закладів вищої освіти (ЗВО) була підвищена в галька разів. Відтак, зникла можливість необхідного фінансування ЗВО, що вкрай негативно позначилося в першу чергу на природничих науках «географії, фізиці, біології, геології, хімії тощо». Це ті фундаментальні науки, які є основою всієї освітянської та наукової системи, основою світогляду громадян країни, основою раціонального використання природних ресурсів. небезпечно знижена творча мотивація педагогічного корпусу та порушений - творчий авторитет педагога. Встановлена бюрократизація навчального процесу. Лібералізація навчального процесу сягнула критичної межі. Фактично не фінансується державною наукова діяльність ЗВО,

Abstract

During 90-th XX century conscientious destruction of Ukrainian economic restored to negative impact to evolution of education system in Ukraine. As a result, assignments of taxations were diminished. This situation negative influence on the education level, especially on system of natural geographical sciences.

In middle of 2015 new list of scientific disciplines was proposed for Ukrainian universities. History, structure, practical and connections with other fundamental sciences (physic, chemistry, biology, mathematic etc) of geographical sciences not took into account. Therefore, perspective of geography development in next decades of XXI century estimated is a negative. This conclusion is very important by reason that geography is Weltanschauung and Zeatous science.

Ключові слова: освіта, наука, організація, спеціальність, галузь знань, науки про Землю, географія, геологія.

Key Words: education, science, organization, qualification,, branch of knowledge, Earth sciences, geography, geology.

Будь-яка соціальна, гуманітарна чи економічна реформа ґрунтується, на вже існуючих досягненнях з метою покращити ситуацію, і зробити її більш досконалою. Реформа застосовується для зростання добробуту населення країни та її кожного громадянина протягом поточного часу, кожна країна намагається зробити так, щоб розвинути досягнення попередників, з урахуванням досвіду власного в першу чергу, а якщо буде потреба то і досвіду інших країн. Але нормальна країна завжди цінує власний досвід, будь в чому, власні досягнення, шанує національних загальнонавчаних, діячів культури, науки, мистецтва, соціальної сфери тощо. Це нормальна поведінка нормальних людей.

Тим більший подив викликає становлення незалежності моєї країни -- України. Перші роки політичної незалежності відкарбувалися масовим знищенням економічного базису, який завжди живив соціальну сферу, в тому числі освіту та науку. Під різними причинами нищилися найбільше доходні виробництва, ті, що становлять засоби виробництва, які активізують передові технології, багатонаправковий розвиток, часто — подвійного призначення. Продукція таких виробництв має найбільший попит і найбільшу коштовність, іншими словами, — дають максимальний прибуток в

бюджет, забезпечують невинне підвищення національного продукту та внутрішнього валового виробництва. Саме таке підґрунтя було спроможним розвивати надалі соціальну, гуманітарну, економічну сфери. Зокрема, нищівного удару завдало знищення тільки одного Чорноморського Торгівельного Флоту, яке позбавило Україну сотень мільйонів фунтів стерлінгів, яких недоотримала медицина, освіта, пенсійне забезпечення. До того ж морська галузь перестала отримувати кошти на розвиток флоту, його переоснащення та оновлення, на підтримку інфраструктури. Таке сталося на лівій більшості підприємств України. А відсутність галузей виробництва веде до непотрібу навчальних та наукових закладів, що виявляються зайвими. З іншого боку навіть заплановані кошти не використовувалися за призначенням. Так, на 24 рік політичної незалежності ніхто не міг сказати, куди поділися кошти армії, що виділялися Міністерству оборони. Україна фактично позбулася армії і флоту.

Як результат, однією з перших зазнала руйнування -вища освіта, як майже найбільше уразлива галузь. Давайте згадаємо інший типовий приклад. Згадаємо Японію 1945 року. Там також була знищена промисловість. Але ворогом під впливом бойових дій. Сільське господарство вимагало техніки, добрив, гасіння, високоякісних кадрів. Втрати Японії були обумовлені війною, бойовими діями, бомбардуваннями, стараннями супротивника. Тому країна також не мала можливості відновити кадровий апарат, корпус фахівців різних галузей, але з протилежних причин. Тому тоді на-найближчі роки в склад національного, бюджету і на залучення закордонних інвестицій Японія заклала більше 15% коштів на розвиток вищої освіти, на підйом університетів. Свій шлях до успіху ця країна почала <<з голови»: здорова голова дає спокій ногам і добробут народу. -

Добре було б, якби Україна застосувала свій незруйнований економічний потенціал для реконструкції системи вищої освіти. Та в другій половині 90-х років XX століття вища освіта зазнала ще одного нищівного удару: якась злата голова надумала збільшити в декілька разів кількість закладів вищої освіти (далі ЗВО). Як в таких випадках буває, відбулося

«передозування». Втрачена була усяка логіка: в умовах занепаду економіки та відсутності закордонних інвестицій зросли витрати на вищу освіту в кілька разів. Питання: як це могло позначитися на якості навчання студентів? На якості підготовки аспірантів, особливо в умовах дуже витратного навчання на природних факультетах і кафедрах? На якості викладання без наукового приладдя, необхідних матеріалів, коштовного устаткування, в умовах скорочення (а то і неможливості проведення) практик і тренінгів? Бачиться, дуже негативно. Тому очевидно, що в цілому в Україні зникло достатнє фінансування ЗВО для розвитку освіти і науки, і природних наук в першу чергу.

Кінець кінцем, мова точиться навколо підготовки наукових кадрів. Чи можна і таких умовах забезпечити появу та розвиток молодих вчених, успішні розробки дисертаційної тематики в сфері фундаментальних наук, перш за все — природних? Отже, виробнича сфера живиться фізикою, географією, хімією, біологією, математикою [3]. Нічого поганого не хочу казати, кожна наука чи освітня спеціальність посідають своє власне місце в суспільстві. Але не філософією, філологією, іноземними мовами, політологією, або соціологією піднімається економіка країни. Тут потрібна жорстка збалансованість. Чим більше коштів витрачалось на гуманітарні науки, тим менше їх залишалося на фундаментальні науки. Тому ще 10-15 років тому ЗВО готували до 80% юристів та економістів, і таку ситуацію треба розцінювати як руйнівну. Відчуваєте незбалансованість, перекіс: головастик, рахітик якийсь?

Досвід навчання в аспірантурі та докторантурі показує, що сьогодні в Україні вичерпується ресурс розвитку природничих наук: біології, географії, геології, фізики та ін. А що за цим? Правильно. Коли не можна фінансово забезпечити розвиток науки, то тим погірніше для науки. Спочатку зникає навчальна база, бо витратна. Потрібно дуже багато грошей, бо кількість ЗВО зросла в декілька разів. Не глядячи на державну програму підготовки географів, хіміків або астрономів, - услід за скороченням кількості студентів, скорочується кількість викладачів, яких не вистачає на всю кількість годин державного навчального плану. Потім студенти-природники отримують менше навчальних годин, бо в більшості ЗВО немає достатньо умов для самостійної роботи, самостійного виконання тренінгів, лабораторних, практичних занять, тощо. Заклади вищої освіти не мають грошей, щоби забезпечити виробничу практику студентів в організаціях та на підприємствах. Потім отримують дипломи молоді люди, які ніколи не бачили найновішого наукового приладдя і не володіють відповідною методикою дослідження, не мають можливостей опанувати найновіших технологій. Вони жодного дня не працювали в експедиції чи в лабораторії. Не можуть дати оцінки та діагнозів навколишнього середовища, а недовзі, як наслідок, зникають фахівці вищого ґатунку. А коли зникають фахівці, то як проводити ротацію рівнозначних кадрів? Навіщо доктори наук? Давайте всім надавати докторські дипломи. Всі будуть професорами! Ви уявляєте, що то будуть за професори? Тут недалеко до того, щоби в Україні в багатьох школах учні не вивчали фізику, математику, хімію, географію, як це вже кілька років відбувається в деяких країнах ЄС. Зовсім по-європейски!

Вже два десятки років керівництво наукою та освітою в країні не урахує особливе відношення до класичних університетів. Бо багато сучасних університетів скоріше нагадують крамницю, в якій є все, від технічного лаку та кувалди до тістечок та цукру. Чи можна собі представити, щоби юридичний заклад освіти навчав молодь виробництву взуття або морській справі? Щоби технічний „університет” навчав молодь філологічним або природничим наукам?

І взагалі, скільки і яких фахівців потрібно країні? Чи повинний класичний університет бути орієнтованим на заробляння грошей? Таке враження, що керівництво наукою та освітою піклується про що угодно, але не про якість молодих науковців...

І чи задумується хтось, що таке університет і яка його роль в суспільстві?

Аксіомою управління освітою є обов'язкове знання історії науки та принципів формування тієї чи іншої науки, зокрема — географії. Протягом всієї своєї 2500-літньої історії географія була наукою світоглядною та ресурсною, а тому розвивалася активніше інших наук [4]. Причому, головним чином методами опробувань та помилко. Довгий час географія мала вигляд загальної, єдиної, монолітної, поки не оформилися уявлення про єдиний механізм та системність розвитку природи Землі. Згодом дослідники зрозуміли, що не можна однаково підходити до всіх сфер і природних комплексів географічної оболонки. Для кожної сфери та комплексу, їх елементів та компонентів потрібний певний набір знань, окремі методи натурних та камеральних робіт, різні приладдя та устаткування, різні підходи, різний хід пізнання. 44 використання різних теоретичних принципів тощо. Тому з початком машинного виробництва практичні чинники географії розійшлися. Стали виникати галузеві географічні науки, відповідно до одного з найважливіших законів науки та освіти, а саме — закону спеціалізації. Не можна методами гідрології досліджувати атмосферну природну систему, не можна методами геоморфології досліджувати глобальний обіг води на Землі. Не можна методами ландшафтознавства досліджувати океан та його моря чи льодовики. Розгалуження географії, як і

кожної фундаментальної науки, є показником її удосконалення подальшою спеціалізацією. Як і в сфері суспільного виробництва, спеціалізація є найважливішим принципом підвищення та удосконалення кількості та якості продукції, так і в географічних науках (і не тільки) спеціалізація і її розвиток є ознакою зрілої та досконалої науки, а географії — то в першу чергу. Кожна географічна галузева наука має власну теорію, яка живиться окремими частинами загальногеографічної теорії, має власну мету, задачі для досягнення мети, має власну історію започаткування та розвитку і, що особливо важливо, виробляє почуття простору [1, 2]. Кожна галузь має окремий об'єкт та предмет дослідження, правила використання, які більше не повторюються.

Першорядне значення географії для суспільства обумовило її включення до лав «державних наук» в Сінгапурі, Китаї. Японії, В'єтнамі, Бразилії та ін. Це держави, що розвиваються гігантськими кроками, причому, на першому місці несхитно стоїть я отримують дипломи кість освіти, а не безглузда залежність кількості викладачів від кількості студентів. Бо в цих країнах користуються сучасними досконалими підходами, в тому числі і до географії. Сьогодні в нас ще зберігаються 13 географічних галузей на рівні самостійних географічних наук [1]. Велика кількість галузевих наук взагалі притаманна фундаментальним наукам. Це свідчить, на відміну від закордонного рівня географії, поки що про високий рівень оптимального природокористування та досконалий високий світогляд. Зокрема, в фундаментальній фізиці галузевих наук теж не менше: механіка, теплофізика, електрика, оптика, гравітація, магнетизм та ін. По аналогії в географії [4] — галузевими є картографія, палеогеографія, геоморфологія, океанологія, ландшафтознавство, лімнологія та ін.

Коли звернемось до Постанови КМУ № 266 від 29.04 2015 року, то побачимо, що в переліку галузей знань і спеціальностей географія окремо не вмішена. Вона є частиною якоїсь „меганауки” — наук про Землю. Причому, вона передбачає вивчення складу і будови Землі (увага!!!) «включно із гідросферою і атмосферою». Можна зрозуміти, що автори переліку галузей до «складу Землі» не залучають атмосферу і гідросферу. Для них Земля — це літосфера та надра, аж до ядра Земної кулі. Сама по собі фраза під зірочкою (*) є географічно безграмотною. Вона показує, що укладачі переліку галузей знань відривають галузеві географічні науки від науки про Землю — загальної природної географії.

Не буде зайвим нагадати, що загальна географія в тому вигляді, як представлено в Постанові КМУ № 266, відкидає нас до часу Бернгарда Вареніуса (1650 рік), в темне царство Середньоріччя. Саме цей автор вперше заклав перед мови до появи сучасних природних наук після Епохи Великих географічних відкриттів, а перш за все — географії. Тоді географія була однаковою для всіх, без частин та галузей, хоча природа Землі дуже різноманітна, виражена неоднаково і потребує до себе різноманітного ставлення. Про це в науці продовжувалася давня жвава дискусія ще 50-60 років тому, і було узгодження (в котрий раз!), що «єдність географії» щільно і невід'ємно пов'язана із «єдиною географією» як в науці інтегральній, з певною сукупністю галузевих та міжгалузевих наук [1,3].

Тепер виникає питання: чи є природничою наукою про Землю біологія? Чи відноситься сюди як навчальні дисципліни фізика, хімія, екологія? Чому в склад незграбно виділених «наук про Землю» не включена картографія та топографія? Схоже на те, що великий Ератосфен мав встати з могили і надавати ляпасів таким розумним авторам переліку галузей знань і спеціальностей. І як зрозуміти, що суспільна наука, економічна та соціальна географія, не включена ні до соціології, ні до економіки. Можна багато зауважень зробити ще, але і без того ясно, що такий перелік МОНу не веде до прогресивного розвитку природничих наук.

Укладачі переліку галузей знань і спеціальностей мал би знати хоча приблизно зміст навчальних програм окремих наук про Землю. Тієї ж геофізики, геології, ґрунтознавства, океанології, гідрології, метеорології та інших майже 30 галузевих та міжгалузевих наук і за О.М. Мариничем [3, 4]), що нараховується в природній географії (нагадаємо: в перекладі з грецької *фізика* — *природа*). Простий приклад. В ЗВО України, а особливо в класичних

університетах, ведеться підготовка на одному факультеті, скажемо, природничих географів та геологів. Ті і ті вивчають Землю. Але подивіться їх навчальні плани!

А тепер нагадаємо. В даному прикладі в навчальних планах не співпадають дисципліни з першого ж курсу Що робити гад час набору абітурієнтів? Набирати на 1-2 курси всіх разом? Бо спеціальність одна — 103. Ось провчилися по одній програмі ті, хто зарахований на факультет.

що будуть робити геологи, якщо два роки вчилися по програмі географів, і навпаки? На науки про Землю виділяється певна квота державного замовлення за бюджетні кошти. В постанові № 206 всі науки про Землю рівноправні. Скажемо, виділено 100 місць на спеціальність № 103. За якою навчальною програмою? Географічною? Геологічною? Грунтознавчою? Чи гідрологічною? А, може, лімнологічною, це ж також «наука про Землю». А далі — навчання, фундаментальна підготовка, потім науки на лицевому боці, потім професійно орієнтовані дисципліни... А практики навчальні? А практики виробничі, а стажування? А уявите собі, як геологи будуть проходити педагогічну практику, а географи — практику з бурової техніки? Ні?

І що то буде за геолог? І прийде такий випускник в Геологічну Пошукову партію і спитають його про фах. а він відповість: «В мене спеціальність № 103, я спеціаліст з наук про . Землю». Яку відповідь він почує? Був би живий Великий Тарас, знову запитав би: «Діти мої діти, що ж ви наробили?».

Короткий, хоча і емоційний, аналіз змісту переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти із спеціальності № 103 «Науки про Землю», в цілому не сприяє підготовці кадрів, а відтак — і прогресивному розвитку науки протягом найближчих десяти років в Україні. Багато питань, що поставлені в статті свідчать про непродуманість Постанови КМУ за № 266.

Список використаної літератури

1. Калесник С.В. Проблемы физической географии: Текст / С.В. Калесник. — Ленинград: Наука, 1984. — 288 с.
2. Лямин В.С. Место географии в генетической классификации наук: Текст / В.С. Лямин. — Одесса: Астропринт, 2012. — 183 с.
3. Маринич О.М. Географія / Географічна Енциклопедія України. Том 1 / О.М. Маринич. — Київ: УРЕ, 1989. — 249 — 251.
4. Шуйский Ю.Д. Состояние современной географии и ее структура / Ю.Д. Шуйский // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. — 2013. — Том 18. — Вип. 2 (18). — С. 7 — 21.